

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Het Gheopent Christendom

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, M. DC. LXIV.

Het II. Capittel. Vande ontstichtinghe, oft vererghenisse der Turcken, en Joden.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71377](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71377)

bet soo dapper sijne partij speelde/ en dat niet alleen onder 't Grauw van het Volck/ soo ghy de menschen gheerne soude wijs maecten/ maer oock onder hare aenleiders/ ende Oversten/ sae Predikanten: Leest Geeraert Brandt in sijn kort verhael der Reformatie op verscheyden plaetsen.

Ten tweeden. Hoe kan het eene oorlooghsche furie wesen / 'twelck niet hoelen moede gheschiedt? soo als men in vele exempelen soude konnen bewijzen? Lizabeth de Coninginne van Enghelant kan u hier van seer vele/ ende groote materie gheben,

Jimmers ghy-leden en hebt niet inghegaen de hoer-stappen van de oude / ende rechtsinnighe Christenen: want ghelick Geeraert Brant seer wel seght / in sijne Aenteckeninghen Pag. 16. ende 'tselbe bewijst uyt den ouden Tertulianus

De oude, ende beste Christenheydt, vloot, of leedt: wat waren dan utwe booz-ouders booz Christenen / de welke/dooz soo onmenschelijcke oorlooghsche furie/ soo verre af-ghetreken waren van de oude beste Christenheydt.

HET II. CAPITTEL.

Vande ontstichtinghe, oft vererghenisse
der Turcken, en Joden.

Predikant. V. Afdeel. Pag. 42.

DE Turcken ergheren haer aen de contentien, twisten, en oneenicheden der Christenen, aen de veelvoudighe Secten, ende Religien.

Antwoorde.

De Heere Christus heeft ghesepdt: *Matth. 18. 7.* Wee aen den mensche, door den welcken vererghenisse komt: **Doo segghe ick dan met recht uyt den mont Christi: Wee**

Wee aen de Lutheranen, ende Ghereformeerde, de welke door hare contentien, twisten, oneenicheden, veelvoudighe secten, ende Religien, de Turcken verergheren: Want alhoewel in de Kercke Godts schier ten alle tijden / eenighe scheuringhen / of secten gheweest zijn / soo ist nochtans datter noyt eenwe gheweest is / op de welke de verscheyden Secten soo menighvuldigh gheworden zijn / als op de eenwe van Luther, ende Calvijn, upt de welke alle die secten ghesproten zijn / ende noch daghelijck komen te spruyten. Clust in hier dien heelen nest van soo menighvuldighe Secten / in't besonder / tontdecken.

Upt de Secte van Luther, sijn ghesproten / de Herdoopers, in't jaer 1524. den authenr daer van was Bernardus Rothmannus de welke ghelesen hebbende in de schriften Lutheri, dat het beter waer nae te laeten den Doop vande clepne kinderen / als de selve te doopen sonder haer eyghen gheloof / heeft absolute-lijck de leere ingheboert van gheene kinders te doopen.

Deze secte heeft haer datelijck wederom verdepte in elf verscheyden / ende sijn de volghende.

De eerste. Adamiten, de welke seyden dat sy naerbolghden de onnooselhepdt van Adam, oberfulcklyken door bosschen / en steden / moeder-naccht ghelijck Adam, en Eva.

De tweede. Stebleri, de welke leerden dat het gheen Christen ghezloft was jemandt in het Rechte te beschuldighen / ende dat het niet Christelijck was / ghewelt met ghewelt te sturten.

De derde. Sabbatharij, de welke den Sabbathdagh vierden naer de wijze der Joden / den Sondagh verwerpente: Sy roepen alleen den Vader aen / ende veronachtsaemen den Soue / ende den h. Gheest.

De vierde. Clancularij, de welke gheen Kercken en hebben / maer houden haer t'huyss / ende meenen dat sy niet ghehouden en sijn belijdenisse te doen van haer Gheloof / wanneer sy oock wettelijck daer oberghevzaeght worden.

De vijfde. Manifestarij, de welke heel contrarie leeren aen de boozgaende.

De sesste / Dæmoniacy, de welke ghelooven / met de oude Origenisten, dat de duyvels / naer het Oordeel / sullen saliggh worden.

De sevenste / Condormientes, de welke leeren / dat Vrouwen en Mans / uyt kracht der Iesde des nieuwen Evangeliums / moeten samen slapen onder malkanderen / soo hebben sy naimelijck ghedaen in Burgoeignien, ende Bohemen, berweckende malkanderen met dese woorden: Groeyt, en wort vermenighvuldicht.

De achtste / Communia habentes, dat is / die seydten / dat Vrouwen / en kinders, ende alles in de republycke moest ghemeeyn sijn: oversulck wanneer sy op eenige maeght / ofte Vrouwe verkieft werden / sy spraken hart aen met dese woorden: Mijnen gheest begeert uw vleesch &c.

De negenste / Eulantes, de welke onder vele andere dolinghen / incenden / datter onder alle devotten / geene aengenamer aen Godt was / dan alijt te huplen / ende te krijten.

De tienste / Georgiani, de welke opghetomen in t'jaer 1525. dooz het belepdt van David Joris, leerden datter gheene duyvels en sijn / noch verrijfensse des vleeschs.

De Ieste Polygamistæ, de welke leerden dat eenen man vele Vrouwen mocht trouwen. Siet hier van Staphyl. *de Luther. concordia*, Sleydan. *de bello monast. Sorium* ende andere.

Dit is den eersten tack van de Luthersehe sekte.

Den tweeden is dien bande Sacramentarijen dooz het belept van Andreas Carolstadius, ende Udalricus Zuinglius; desen wort ghedepit in negen verscheyden.

De eerste / Significativi, leerende / dat het warachtigh Lichaem Christi niet tegenwoordigh en is in het Nachtmael / maer alleen een teecken daer van.

De tweede / Tropistæ, leerende / datter een figure des Lichaems Christi is in t'Nachtmael / ende niet het Lichaem.

De

De derde / Energici, de welke leeren / dat in t' Nachtmael niet het Lichaem Christi is / maer alleenlyck de kracht daer van.

De vierde / Arrabonarij, de welke meenen / dat / als men het H. Sacrament bedient / ons niet anders gegeven wort / dan eenen pant des Lichaems / ofte een Hypotheke.

De vijfde / Adestuarij, de welke staende houden / dat het Lichaem Christi is in het broodt / andere / ontrent het broodt / andere / met het broodt / andere / onder het broodt.

De sesste / Metamorphistæ, de welke leeren dat Christi Lichaem nae syne Hemelbaert / is verandert in de Goddelijckhepdt / en dar men eygentlyck mach seggen : Het Lichaem Christi is Godt. Almen dan vraeght : Hoe is t' Lichaem Christi in t' nachtmael? sy antwoorzen / datter het waerachtigh Lichaem wel tegenwoordigh is / maer soo / dat het nu sy het Goddelijck wesen / ende enckelijck Godt / ende niet vleesch / t'welck van de selve substantie sy met de menschelijcke nature.

De sevenste / Icarioristæ, de welke loochenen / dat Judas in t' leste Avontmael het waerachtigh Lichaem Christi ontfangen heeft.

De achtste / Neutrales, de welke leeren / dat noch een specie / noch alle bepde in t' nachtmael noorsakeelijck sijn / maer dat het gheloof alleen ghenoechsaem is.

De negenste / Iconoclastæ, die de beelden Christi, der H. Maghet / ende van andere Hepligen upt de Kercken werpen / en breeken.

Siet hier van Melanchthon in *Ep. ad hom.* Zwinglius in *varijs libris de coena Domini*: Calvinus *Contra VVestphal.* Franciscus Stancarus in *Polonia*: Klebitus in *Affertionibus*. Swinckfeldius ende andere.

Den derden tack vande Luthersche sekte / is voortgekomen van Philippus Melanchton Anno : 530. desen wort in veele andere ghedept.

De eerste / Antinomi, de welke het Ebangelle soo verheffen / dat sy loochenen eenige wet Godts noodigh

digh te sijn nae de rechtveerdighmakinge / ende dat d'Evangelische niet verbonden en sijn tot de goede wercken bande Goddelijcke Wet.

De tweede / Samosatani, de welke loochenen / dat dit woordken / *ὁ λόγος*, ofte Het woort, bereeckent eenen persoon bande alderheylighste Ouybuldigheyt: waer upt sommige in Polen, Hungariën, en Transsylvanien, gespzoten sijn / die de H. Ouybuldigheyt hebben durben noemen / den dyp-hoofdighen helschen hondt.

De derde / Infernales, die loochenen datter een Helle is / ende dat Christus niet ter Hellen gedaelt is / maer dat een iders graf / op de wijze der Hebreuwen, de Helle genoemd wort.

De vierde. Infernales Heterogenij, de welke leeren dat Christus niet alleen ter Helle gedaelt is / maer oock de pijnen der verdoemde onderstaen heeft / soo heeft te Regensburgh gheleert Nicolaus Gallus in *Catechismo*, Jacobus Schimmedelinus ende andere.

De vijfde / Antidæmoniæci, leerende datter geen dupbels / noch quade geesten en sijn / noch oock eenighe rooverijen / die dooz de dupbels te wegh ghebracht worden / dat is de leerlinge geweest van David Ioris, ende Andreas Osiander.

De sesste / Amsdorffiani, de welke opentlijck leeren dat de goede wercken seer schadelijck sijn tot de saligheyt / soo heeft gheleert Nicolaus Amsdorff, in een Boeckken met desen titel. Dese voorstellinge is warachtigh dat de goede wercken schadelijck sijn tot de saligheyt. Hier in sijn hem oock ghevolght de discipelen van Flaccus, soo als hare schriften getuygen.

De sevenste / Antadiaphoristæ, die gheene oude Ceremonien en begeeren te hebben in de Kercke / ende gheen jurisdictie der Bisschoppen / soo hebben tegen die van Wittenbergh, gheleert de boozsejde aenhangers van Flaccus Illyricus.

De achtste / Sacerdotales, de welke leeren / dat het aen alle menschen toekomt / soo mans / als Vrouwen / ende leeken het woort Godts te pzediken in de Kercke / de Sacramenten te bedienen / te binden / ende ontbinden / en dat alle menschen ghelijckelijck Preesters sijn. De

teghen het gheopende Turckdom. 347

De negenste / Ubiquisten, die staende houden / dat het Utschaem Christi, even als de Goddelijckheyt / ober al / ende in alle schepselen regeuwoordigh is.

Siet hier ober Brentius *in magno Catechismo*, Illyricus *contra Schwinckfeld*. ende *Iustum Menium*, Lutherus, *de Capt. Babylon. &c.*

Den vierden taeck vande Luthersche seckte wordt noch voorder ghedeylt in beele andere.

De eerste sijn / Osiandriani, die leeren / dat Christus het menschelijck gheslacht rechtbeerdicht / alleen dooz sijne Goddelijcke nature / ende niet dooz de menschelijcke.

De tweede / Stancariani, die heel contrarie leeren aen de voozgaende.

De derde / Novi Pelagiani, die leeren dat in de kinderen gheen erfsonde en is / maer dat het een sekere sieckte is. Item dat beele wptstekende Heydensche menschen / hoe wel sy het ware gheloof niet gehad hebben / nochtang saligh gheworden sijn wpt kracht vande wet der nature.

De vierde / Amphidoxi, die leeren dat een ygelijck kan saligh worden in sijn gheloof / als hy maer en gheloofst dat Christus vooz hem gheleden heeft / ende ghestorven is.

De vyfde / Theodoxi, die haer laten voozstaen / dat Joden, en Turcken, de wijle sy ghelooben in eenē Godt Schepper van Hemel / ende van Aerde / metter daet saligh worden.

De sesste / Heterodoxi, die noch Luthersch, noch Calvinist, noch Zuingliacns sijn / maer van elck wat aen nemen / r'gene dat haer aenstaet / nergens mede te doen hebbende / als met haer eppen bonnis.

Wat nu aengaet de seckte van Caluyn, hier wpt sijn gesproten / eerst in Engelandt de Puritanen, die het houden met die van Geneven, Bernen, ende Hugonotten.

De tweeve / Protestanten, die de Coninghen / ende Princen erkennen vooz de hoofden der Kercke / oock om de verschillen des Gheloofs neer te leggen.

De derde / Statisten, die leeren dat den staet der Ministers / niet onderwozpen en is aen de macht van Coningen / en Princen. De

De vierde / Anglo-Papisten, de welcke behouden de weerdigheden van Aerts-Bisschoppen/Bisschoppen/Dekens/ Canoniken/ Abten/ ende ander Prelaten.

De vijfde / de Quakers, dese ontkennen alle kerckelijcke ordonnanrien / en alle kennisse die dooz kloechheyt / en neersticheyt verkregen woort / boozgebende een inwendigh licht banden H. Geest / en dat alle onse gheleertheyt / die dooz Wyken / boozen / lesen / ofte Catechiseren verkregen woort / bleeschelijck is? sy en willen geen particuliere Wyfen hebben om te bidden / ende te Prediken: Sy sijn oock teghen het singhen der Psalmen: Sy verwerpen den Kinderdoop. Sy seggen datter noch Hemel / noch Hel / noch Verrijfenisse des Bleeschs is: dat den eenen mensch geen macht behoort te hebben over den anderen etc. Siet S'werelts Gods diensten Pag. 517.

De sesste d'Arminianen, desen strijden dapper teghen de predestinatie van Joannes Caluyn, als oock meer andere merckelijcke stucken die men kan naesien in S'werelts Gods diensten Pag. 495. 96. 97.

De sevenste / sijn de Millenarissen, die leeren dat Christus binnen vijf jaren (maer die sijn nu al gepasseert) inden bleesch komen soude / ende met een pseren sweert het meeste-deel van sijne vyanden dooden / en dat hy van hier op der aerden met sijne Heptighen dupsent jaer regneren soude in alle bleeschelijcke bermakelijkheden. Sy schaffen af het singhen van Psalmen: Sy leeren dat de Ziel niet eeuwigghlyck leuen en sal. Item dat de Zielen der rechtveerdighen niet in den Hemel en gaen booz den songhsten dagh / maer blijven in het bovenste Element des vperg: sy leeren oock dat de Zielen der Godloosen niet booz het laetste Oordeel in d'Velle en gaen / maer blijven in t'benedenste deel vande Locht / ofte op den gront vande Zee. Sy seggen dat nae den dagh des Oordeels de heele werelt een Hel sal sijn / uytghenomen dat deel des Hemels / daer Godt / ende sijne Engelen haer onthouden: In t'Prediken willense dat hare dienaers sullē gedeckt sijn / ende het volck blootghoofg / maer in de bedieninghe van t'Sacrament / willense

willense dat het volck sal gedeckt sijn / ende den die-
naer blootg hoofd.

De achste / sijn de Independenten. Dese woorden soo
genaemt om datse willen / dat pder particuliere ver-
gaderinge gheregeert worde door haere eppen wet-
ten / sonder aen remant anders te dependeren in
kerckelijcke saken. Sy sijn teghen het ghebedt des
Heeren. Sy laeten toe het scepden van Houwelijc-
ken om klepne oorzaken. Sy leeren dat den Gheest
Godts persoonelijck woont in alle Godt-salighen.
Dat hare openbaringhen van ghelijcke authoziteyt
sijn met die vande H. Schrifture. Dat niemant in
sijn conscientie behoort ongherust te sijn om der son-
den wille / aengesien dat hy is onder t'verbondt der
ghenade. Dat de Ziele samen met t'Lichaem sterft.
Dat alle Heplighen op der aerden twee Lichamen
hebben. etc. Siet S' werelts Gods-diensten. Pag. 524. 25.
26. 27.

Opdelijck leest dat boeck wel van Alexander Ros,
obergheset door Josua Sanderus, uptghegheven in't
jaer 1662. ende ghenoeemt 'Swereldts Gods-diensten,
daer sult ghy vinden / datter op onse tijden / ende seer
onlanghs / opghestaen sijn (upt de Kercke der Gherefor-
meerde, soo als Alexander Ros bekent pag. 576.) verre
over de hondert ende sech verschepden dwase / ende
godloose opinten.

Siet / hier hebt ghy dat vuyl / ende menighbuldigh
ghebroedtsel van Lutherus, ende Calvinus; wat wonder
dat de Turcken hier in souden bererghert worden;
maer wie is hier anders oorzake van / als ghy-
leden? Ick en kan niet bedencken hoe het moghelijck
is / dat alle de Ghereformeerde, siende dese soo menigh
buldighe verschepdenheden van opinten / upt hare
kercke ghesproken / mede niet bererghert en worden /
ende soodanighe eene Chemepnte niet en versaken /
upt de welke soo vele monsters ghebroept sijn:
doch / ick en weet gheen andere reden / als dat sy ooghen
hebben, en niet en sien, ooren, en niet en hooren, verstant, en
niet en verstaen, want Godt heeft-se overghegheven tot eenen
verkeerden sin.

Predikant. Pag. 43.

De twisten der Christenen moet men het Christendom niet wijten . want dat de Christenen vele twisten onder malckanderen , gheschiedt door toeval vande verdorventheydt der menschen.

Antwoorde.

Wat en is de questie niet / maer de questie is wte dat de oorzake is van de vererghernisse der Turcken? 't zyn / seght ghy / de twisten / ende oneentigheden der Christenen , schryft dan dese schult aen Luther , Calvijn , ende hare discipelen / die op den tijdt van hondert / en weynighe jaren / haer verdepl hebben in meer als hondert / en vijftigh Secten.

Predikant.

De Turcken stooten haer oock aen de veelvoudighe afgoderije , die vande Christenen in het Pausdom wordt begaen met het aenbidden van de Heylighen , en van de beelden.

Antwoorde.

Wat raekt het aenbidden der Heplighen / hoe kan het zyn / dat sy haer hier aen stooten / aenghesien dat sy haren Mahomet als een hepligh Propheet / eeren / aenbidden / ende aenroepen? hebt ghy dan vergheten 't ghene ghy ghesepdt hebt / ende ngt verscheyde Schrybers bewesen pag. 144. & segg. dat de Turcken gelooven de boozbiddinghe der Heplighen / en dat sy de selve om hulpe / ende bystandt aenroepen? onder andere de Patriarchen Abraham, Isaac, en Jacob: De Propheeten Moyses, Elias, David: de maeght Maria, Catharina, S. Joris , ende andere / niet als goden ; want sy en erkennen / en roepen niet aen eenen godt / maer als Godts vrienden / ende by Godt besondere tusschen-treders. Deser graben besoecken / en eeren sy oock / en stozten

stozten hare ghebeden by de selve / want sy gheloo-
 ven dat de sielen vande selve / hare ghebeden sullen
 verhooren/ende booz haer by Godt bidden. Gheeft
 nu de glorie aen Godt / ende bekent dat ghy ghelo-
 ghen hebt/wanneer ghy gheseydt hebt / dat de Turc-
 ken haer stooten / ende verergheren aen ons aenbidden
 der Heylighen ; want hoe kan dit wesen / de wijsle sy
 in't selve ghevoelen met ons zijn / te weten / dat men
 de Heplighen magh eeren / ende aenroepen / niet als
 goden/maer als vrienden Godts. 2. Dat sy onse ghe-
 beden hooren. 3. Dat sy booz ons bidden. 4. Dat
 men hare graben magh besoecken / en eeren ; welck
 ghevoelen sy nergheens anders van daen hebben / als
 van de eerste / ende oude rechtsinnighe Christenen/
 soo als ick in't wijt / ende breecht hebbe bewesen in
 mijn Tractaet vande Reliquien, ende in een ander ghe-
 noemt Beelden-dienst.

Ghy moest oock ghedachtigh gheweest zijn / t'ghe-
 ne ghy boozders verhaelt van de Heplighen der Turc-
 ken uyt Septem-Castrensis, ende andere / te weten / dat de
 booznaemste onder hare Heplighen / is eenen sekeren
 Sedichasi, 'welck bereeckent eenen heylighen Overwin-
 der, oft eenen victorieusen onder de Heplighen / welc-
 kers graf/en heplighdom is t'wischen Ochman, en Ca-
 raman. Dit is de ghemeyne opinie van allen / dat
 noyt iemandt van die ghene is onthouden sijne be-
 gheerte / welke om sijn hulpe roepen / in wat noodt
 het oock sy / doch aldermeest in oorlooghs-daden/
 en saeken.

Daer is oock een ander / ghenaemt Aarschi Pettesch,
 'welck bereeckent een hulpe der pelprimacie, die oock
 wel wordt aengheroepen / ende ghe-eert / insonder-
 hepdt vande pelgrims / die gheseydt worden / ghedu-
 righ sijn hulpe ghetwaer te worden.

Een ander wordt ghenoemt Ascik Passa, die sijnen
 naem vande liefde heeft / en gheseydt wordt te zijn
 als een Patroon der liefde/ &c.

Maer vele dierghelycke verhalen / soo seght ghy
 pag. 547. Hier uyt can oock nu af-ghenomen worden, hoe
 groot de over-een-cominghe, ende verwantschap is tusschen
 de

Ep lieve / seght my nu eens (de wyle ghy bekent datter soo eene groote oer-een-kominghe is tusschen ons/ende de Mahomeranen, rakende het eeren der Heplighen) hoe sult ghy nu dit samen knoopen / dat sy haer berergheren/aen het eeren der Heplighen? oft misprysen sy misshien 'ighene sy-selbe doen?

'Eghene ghy boozders seght dat de Turcken haer stooten/aen't aenbiddenden der beelden: Ick antwoorde/indien sy ghelooven / dat wy de beelden aenbidden, dat is / de selve eere toedraghen die Godt alleen toecome, s'hebben reden om bererghert te worden / want dat soude wesen een groutwelijcke afgoderije. Doch indien sy ghelooven dat wy de beelden enckelijck eeren, sy en hebben gheen reden / om haer daer aen te stooten/soo-men kan nae-sien in wighen Beelden dienst.

Predikant.

Sy Stooten haer oock aen de transsubstantiatie, en de goddelijcke eerbiedigheydt, die de Hostie wordt aenghedaen.

Antwoorde.

Sy stooten haer oock machtrigh aende goddelijckhepdt Christi, ende willen hem wel ghe-eert hebben als een Propheet/maer niet als Godt/ende wanneer sy verstaen dat de Christenen hem erkennen / ende eeren als Godt/sy worden daer in machtrigh ontsicht. Dat ick dan in uwe plaetse waer / ick en soude niet leeren dat Christus Godt is / om dat ghy de Turcken niet en sout berergheren: waer dat niet een fraeg sake? weet dan/ goede man/ datter groot verschil is tusschen scandalum datum, en scandalum acceptum. dat is/ een ontsichtinghe die ghegheben wordt / ende ontsichtinghe die sonder reden ghenomen wordt: alsoo werden de Joden ontsicht in de mirakelen Christi, ende in sghen ommevangh met de sondaren: heeft hy daerom de mirakelen laten te doen/ oft de sondaren gheschouwt? gheen sing niet. Hoe dat? om dat hy

hy

teghen het gheopende Turckdom. 353

by aen de Joden gheene occasie en gaf van ontstichtinghe / maer sy waren soo hoog van ghemoedt / ende hartnechtigh / dat sy ontstichtinghe namen oock upr het goet. Alsoo nemen mede de Turcken ontstichtinghe upr onse transsubstantiatic, (ghelijck ghy-lieden oock doet) ende oock upr sijne Godtheydt, maer ghelijck wy / om hare ontstichtinghe / niet en moeten / noch moghen afgaen het gheloof vande Godtheydt Christi, alsoo en moghen wy mede / om die reden / gheen afstandt doen van't gheloofe der Transsubstantiatic, ende aenbiddinghe vande Hostie.

Predikant. Pag. 44.

Sy stooten haer niet weynigh aen de offerhande (ghelijckse valschelijck van den Paus-ghesinden ghenoeemt wordt) der Misse.

Antwoorde.

Laet-se by stooten / sy sullen langh stooten / eer-se die Offerhande van Christo inghestelt / sullen om verre stooten : want ghy-lieden hebt u nu soo vele saren daer teghen ghestooten / met pijken / en sperren / met sweert / ende byet / met pennen / en schyfsen / met lasteringhen / en scheldinghen / somma / met alle ghewelt dat moghelijck is / ende in de plaetse dat-ghe de Misse sout om-ghestooten hebben / s'heeft daghelijck noch meer en meer toeghenomen / ende sal blijben staen / tot spijt van alle vyanden / tot het eynde der werelddt.

Predikant.

Dese ontstichtinghe der Turcken, can blijcken uyt de woorden van haren *Ahmed Ibn-Edris*, die aldus spreekt : *De Mis-priesters zyn slimmer dan de Ioden, die den ghenen, welcken sy niet en wisten waerachtigh Godt te wesen, eens ghedoodt hebben, doch dese verscheuren alle daghen met hare tanden*

Z

haren

Het gheopent Christendom
haren Godt, ende Saligh-maker, *zijn vleesch etende, ende zijn
bloedt drinckende.*

Antwoorde.

Wy weren dat dit de ghewoonlijcke lasteringhe
is/ van uwe Schrijvers/ en schreeuwerg/ ende booz-
sulckx houden wy 't oock in desen Mahometaeschen
Schrijver.

Predikant.

*Soldanus Turcksch-Keyser seyde oock : Indien dien Godt soo
groot was gheweest, als den hoogsten bergh, soo konde hy al larch
vande Priesters, die hem daghelijcks in de Misse eten, verteert zijn
gheweest.*

Antwoorde.

Desen Soldanus, sprack ghelijck ghy-lieden booz-
gaeng oock doet/ dat is/ als vleeschelijcke menschen, die
niet en smaken 'tghene van Godt is, Wie heeft u gheleert/
dat Godt/oft Christus nu verheerlijct wesende/ kan
verteert worden?

Predikant.

Dien grouwelijken Broodt-Godt maect oock de Joden
wonder af keerigh van de Christelijcke Religie.

Antwoorde.

Soo moet ghy-lieden dan hier van oorzake wesen
want wy en hebben in onse Religie gheenen Broodt-
Godt, ter contrarien / wy leeren/ ghelooven/ ende be-
wijsen/datter nae de Consecratie gheen broodt meet en
is/ hoe kan het dan by ons eenen Broodt-Godt wesen?
misschien om dat ghy-lieden die satte phantasije
hebt/ dat het inder daet broodt is/ 'twelck wy aen-
bidden? wat raecht ons uwe phantasije / ende ver-
nuft?

nust? Neen / bytendt / 'tghene ghy-lieden in't Nachtmael ontfanght / dat is / eeghentlijck / ende inder daet eenen Broodt-Christus ; want ten eersten , ghy moet bekennen / dat het waerachtigh broodt is / 'tghene ghy daer ontfanght ; ten tweeden, ghy leert overluyt / dat ghy in't Nachtmael Christum ontfanght ; boeght dit nu samen / Broodt, ende Christus, ende siet offer niet uyt-komen sal eenen Broodt-Christus. Ghy-lieden dan hebt de schuld / dat de Joden af-keerigh zijn vande Christelijcke Religie ; dies te meer / om dat ick bevinde datter thien Joden Roomsche-Catholijck worden / daer ick niet eenen vinden en kan / die sich begheve tot de Gereformeerde ghesindtheidt.

Predikant. Pag. 45.

Oock stooten haer de Mahometanen aen de valsche ghe-naemde heylighe Reliquien , en andere supersticieuse ceremonien.

Antwoorde.

Hoe kan dit wederom waerachtigh wesen / aengesien / dat sy self / de Reliquien, eeren van hare valsche Heyligen (soo ghy selve bekennt) als van haren Mahomet, Sedichali, en andere? Worden sy dan verergert in't gene sy selve doen? ofte houden sy het eeren der Reliquien, booz quaet / hoe komen sy dan t'selbe te bestaen?

Der-halven ; alles ghenomen dat de Turcken haer stooten / aen t'eeren der Heylighen , en Beelden, aen de transsubstantiatie, ende aanbiddinghe vande H. Hostie, aen de Misse, aen de Reliquien, ende andere Ceremonien: Ghy en komt niet loochenen / of ghy komt hier / in dese seben stucken / ober een met de Mahometanen. Siet / bytendt / waer ghy u selven toe-brenght: Ghy valt in den strick / die ghy booz een ander ghelept hadt; want uw' booznemen was / ons te verghelijcken by de Mahometanen, ende hier komt gy nu booz den dagh niet seven stucken, die gy-lieden / niet de Mahometanen, booz

quaet hout veel geluyx aen de Ghereformeerde gemeente, die de Turcken, in dese boozsepede stucken/ moet erkennen booz hare broeders.

Ghy wilde ons stellen tot spot / om datter eenige ober-een-komste schein te wesen tusschen ons / ende de Turcken; ende soo verblindt sijt ghy gheweest/ dat ghy niet gesien en hebt / dat ghy hier uwe eppen Gemeente stelde tot spot / wanneer ghy giuckt ophalen die stucken/in de welke sy precis ober-een-komt met de Mahometanen: Doch wy sullen noch al meer soodanige staeltjens hoozen uyt uwen mont.

Predikant.

Matthaus Paris verhaelt, dat, als *Saladin* Groot-vorst van *Afsen*, *Ierusalem* hadde ingenomen, hebben de Christenen versamelt alle de *Reliquien* der Heylighen, diese op de Heylighe plaetsen konden vinden, en hebben se in vier groote yvooren vaten geleyt, welke *Saladin*, onder andere dinghen, die hy de Stadt t'onderghebracht hebbende, ghenomen hadde, siende, en t'ghene in de selve was neerstelijck ondersoeckende, soo heeft hyse doen brenghen te *Baldagh*, en geven aen den *Caliph*, op dat de Christenen niet meer souden roemen vande beenderen der doode, en gelooven datse die tot voorbidders inden Hemel hadden, welcker beenderen, sy eerden op aerde. Doch den vorst, ende Patriarch tot *Antiochien*, en d'overighe geloovighen van soo grooten schat niet willende herooft sijn, hebben onder eede beloofst, datse de selve *Reliquien* souden lossen met twee-en-vijftigh duysent *Bisancen*.

Antwoorde.

Oyt dit verhael sie ick / dat ghy niet alleen gelijck en sijt aen de Turcken, maer noch stinnet; want uwe booz-ouders hebben soo menige treffelijcke *Reliquien*, verzoopt/ verbruyft/ verbrandt/ met de boeren ghetrappelt/ in t'water geworpen/ namelijk hier t'*Antwerpen*, te *Ypre*, te *Doornick*, t'*Amsterdam* heel *Hollant*, *Zeelant*, en *Vriesslant* deur: Ende desen *Turcyschen* vorst *Saladinus*, heeft de selve ghespaert / ende den *Caliph*,

liph.

teghen het gheopende Turckdom. 357
lyph. aen den welcken hyse ghesonden hadde / moerse
oock nootsakelyck bewaert hebben / aenghemerckt
datse de Chyftenen van sin waren te lossen.

Predikant.

De Heere Baron *Budowez* spreeckt oock aldus : T'is waer-
achtigh, waer van ick dickwils met de Griecken ghesproken
hebbe, en t'gene ick haer vlijtigh heb inghescherpt, te weten,
dat het onmogelyck is, dat de *Ioden, Turcken,* en andere *Hey-*
denen bekeert, en Christo ghewonnen konnen worden door
het onderhouden van uyterlijke *Ceremonien* : Iae alle die sijn
haer eerder een aenstoot, en erghernisse, en om vry met den
Apostel te seggen, sy sijn soodanigh, *door de welke Gods naem*
ghelastert wort onder de Heydenen. Dit verhaelt dien waerden
man, de welcke, na dat hy seven jaeren *in Turckijen* (om nu niet
te spreken van sijne andere reysen door *Duytslant, Italiën,*
Vranckrijck, en Engellant) hadde doorgebracht &c.

Antwoorde.

Een dinck beklaege ick/te weten/dat desen waer-
den man Baron de *Budowez*, die soo ghy seght/seven ja-
ren / en meer heeft besteedt om te door-reysen *Turck-*
kijen, Duytslant, Italiën, Vranckrijck, ende Enghelant, niet
een seer twee / ofte dyp / upgespleten heeft om te zep-
len naer *Sina, Japonien, Brasiliën, ende andere gewesten*
van *Jadiën*: Hoe menighe dupsenden / jaer milltoenen
van *Heydenen,* soude hy daer ghesien hebben / nu be-
keert tot het *Roomsch-Catholijck gheloof.* Wan/
gheloobe ick / soude hy sijn penne wel t'huyse gehou-
den hebben / ende moeten bekennen / dat de upterlyc-
ke *Ceremonien,* de bekeeringhe der *Heydenen* niet en
beletten / maer ter contrarie / de selve verhoorden;
suder boeghen / dat een van de aensienlycke mannen
van *Hollant,* ten tijde van den ouden *Barnevelt,* het seer
wel booz hadde / wanneer hy onder andere redenen /
(waerom men aen de *Catholijcken* in *Hollant,* gheen
bypheyt most gheben van in t'openbaer hare *Religie*

te oeffenen) dese oock boozstelde / dat de Ceremonien van de Roomsche Kercke te groote aenlockelen sijn tot haer geloof.

Wat de Joden aengaet ; ick en kan niet ghelooven dat sy dooz de upterlycke Ceremonien, souden vererghert worden : Ter contrarien ick hebbe upt haren eppen mont / onder andere een van hare booznaemste Rabbijnen, dat sy de Ghereformeerde gesintheit hierom namelijck op het hooghste versoepen / om dat sy noch Ceremonien, en heeft / noch Sacrificie.

Dooz soo veel de Turcken belanght ; ick geloobe dat sy van de Ceremonien niet veel en houden / maer gelijk sy in menige van hare stucken seer ongherhint sijn / alsoo sijn sy doock in dit stuck / ende komen over een met de Ghereformeerde,

Wengaende de spruke vanden H. Apostel Rom. 2. 24. hy en spreekt daer niet vande Ceremonien, maer vande gene die aen andere een goet leven aenpreken / ende nochtang self niet wel en leven.

Predikant. Pag. 46. 47.

Den selven Budomez verhaelt, dat alle de weldaden *Christi* worden vande Grieken in *spectaculen*, en als in eene *Comedie* verandert. t' Welck te sien is voor haren Altaer in t' verrichten van Heylige dinghen ; daernaer in besprenckelingen, lampen, en pelgrimagien, in het thoonen aen het volck van hare Heylige dingen, en Reliquien der Heylighen ; in t' toebereyden van een wieghe voor het Kindeken *Christus*, ende in hem te begraven. Voorts de Heere Willem *Lithgouw*, verhaelt hebbende de superstitieuse, ende belachelijcke Ceremonien, met de welcke de Christenen seker Beeldt van een doot Lichaem, representerende, onsen Salichmaker, en hebbende de ghelijckenisse van vijf bloedighe Wonden, draghen, kussen, en begraven, seght eyndelijck : *De Turcken bespotten, en beschimpen haer ondertusschen in haer aensicht.*

Antwoor-

Antwoorde.

Dit is merckelijck / dat de Griecsche Christenen, hier in over-een-komen met de Roomsche Kercke, dat sy Altaren hebben om haer Liturgie te doen met vele/ en verscheyden Ceremonien; dat sy oock / wy-water hebben/ Lampen/ en pelgrimgagten / dat sy hare Reliquien der Heylighen toonen / dat sy verbeelden de gheboozte Christi, ende oock sijn Graf: Ick bevinde dat dit altemael oock te vinden is / by die berve uytghepreyde Christenen van heel Moorenlandt: Waer van daen moghen alle die boozsejde Christenen dit ghehaelt hebben? niet van de heden-daeghsche Roomsche Kercke, want sy hebben haer over lanck van de selve afghesneden: Soo en kan ick dan anders niet bedencken / als dat dese Ceremonien onder haer sijn ghebleven van die alderoutste tijden / wanneer de Roomsche, ende Griecsche Kercke maer een was: soo ist dan heel wel / want de Christelijcke outheyt verdient wel soo veel / datmen haer in dit respectere/ ende meer sie op hare instellinghen / dan op het spotten/ ende schimpen der Turcken. Doch indtender order de Griecsche Christenen/ soo ghy seght / eenigh bedroggh ongaet/ dat en gaet ons niet aen/ ende moghen wel liden / dat sy hier over van de Turcken bespot worden.

Predikant. Pag. 48. 49.

Insonderheyt slooten haer de *Mahometanen* aen den Beelden-dienst in de Roomsche Kercke. Iae sy hebben sulcken afkeer vande Beelden, datse oock eertijts niet en hebben willen ontfangen eenigh geldt, op t'welck eenighe Beelden gheslaghen sijn. *Septem-Castrensis* seght, datse de Religieuse Beelden niet anders verploecken, ende verfoeyen dan den brandt vande helle selve.

Antwoorde.

Desen selven askeer hebben de Ghereformeerde van onse beelden: Ergo hier wederom een stuck / in't welck sy ober-een-komen met de Mahometanen.

Predikant. Pag. 48.

Sy stooten haer aen den dienst die aen MARIA wordt ghe-daen.

Antwoorde.

Item noch een stuck in't welck de Ghereformeerde ober-een-komen met de Mahometanen. Lae ghy zyt diesaengaende noch slummet als sy: want ghy bekent selve Pag. 283. 111. Afdeel dat sy de ghene straffen die den naem *MARIÆ* lasteren / alsoo dit eene wet is onder haer: Indien jemandt, 'tzy een Christen, 'tzy een Turck, 'tzy een Arabier, 'tzy een Moor, Christus dat Woordt Godts, welcken wy gheloooven door de kracht des heyligen Gheests gheborn te sijn, ofte oock selve de Maeght, welke Godt heeft suyverder, ende uyt-nemender dan alle schepselen ghemaect, ghelastert heeft, die sal beneven een gelt-boete, t'festigh slaeghen ontfanghen; en daer wordt ghetupght dat dese Wet by de Turcken strengheijck onder-houden wordt. Waer hebt ghy-lieden opt de ghene ghestraft / die den naem *MARIÆ* ghelastert hebben / 'tzy met haer sinadelijck te noemen Mayken Timmer-mans, ofte met te segghen / dat sy niet beter en was / dan andere vrouwen?

Predikant, Pag. 49.

Theodorus Bibliander seght, dat de Turcken de Christenen voor goddeloose houden, om datse voor de beelden het hooft ontblooten, het lichaem neyghen, de knien buyghen, &c. De Heere *Sandijs* seght, dat de Mahometanen de Christenen

nen

teghen het gheopende Turckdom. 361
nen achten voor afgoden-dienaers, om dat sy de beelden, en
conterfeytselen houden in hate kercken, en huysen.

Antwoorde.

Item noch twee stucken / die ghy-lieden houdt met
de Turcken.

Predikant. Pag. 50.

Septem-Castrensis verhaelt, dat, als hy op't Eylandt *Chio* was,
en by-gheval d'Ambassadeuren van de Turcken, de Kercken,
en in de selve, de beelden thoonde, daer over tusschen hem,
ende haer een disput is gheresen, doch in't welck hy haer niet en
konde voldoen, sy ghedurigh segghende, en herhaelende:
Ghy-lieden dient d'Afgoden.

Antwoorde.

Dit is recht / 'twelck de ghelijckenisse tusschen de
utwe / ende de Turcken, noch meer bevesticht: want
schoon wy u met handen / en voeten / en reden / en
Schriften / ghat ober-rupghen / en dupsentmael soo
met schriften / als mondelinghe disputen / oberrupghet
hebben: soo en doet ghy eben wel niet anders als
roepen teghen ons: *Ghy-lieden dient d'Afgoden: ofte
uwe beelden sijn Afgoden.*

Predikant.

Hugo Linschote ghetuyght in sijn *Reys-boeck*, dat hy eens met
de *Portugiesen* de Kercke vande *Mooren* sagh, en een *Portugies*
den *Turcken* vraeghde: waer haeren Godt, ende Heylighen
waeren, die sy aenbaden (alsoo hy in haer Kerck niet en
sagh dan een berdeken, op't welck jedts was gheschreven uyt
den *Alkoran*) soo heeft hem een *Moor* gheantwoort, dat sy
niet en aenbaden hondt, ende steen, maer alleen den levendighen
Godt, die in den hemel is; maer ghy *Portugiesen*, seyde hy, doet
ghelijck de *Heydenen*; want ghy bidt aen ghemaecte beelden, en
die doet ghy de eere, die welcke Gode alleen toekomt.

Antwoorde.

Wat kost'er beter passen op de Ghereformeerde? Want ghelijck de Turcken in haere Kercken niet anders en hebben / dan een berdeken / daer sedt& op gheschreven staet up den Alkoran; alsoo en hebben de Ghereformeerde niet anders in haere Kercken / dan een groot bert / daer op gheschreven staen de Thien Gheboden: Ghelijck oock de Turcken ong'valschelijck bellegghen / dat wy houdt / ende steen aenbidden / ende aen de beelden de eere bewijfen die Gode alleen toekomt; alsoo bellegghen ong' oock de Ghereformeerde.

Predikant. Pag. 51.

Soo schandelijk ist voor de *Paus-ghesinden*, als het heuchlijk is voor ons, dat de *Mahometanen*, onse vyanden selfs hier van Richters zijn, Deut. 31. 32.

Antwoorde.

Maer / goede man / ghy en weet selber niet / wat ghy al praet: Weet ghy niet dat ghy ong' in vele stukken hebt willen ghelijcken by de Mahometanen, in de welke sy stryden teghen utwe ghesintheit? siet ghy niet / dat ick mede sond' konnen segghen: soo schandelijk ist booz de Ghereformeerde, als het heughlijk is booz de Catholijcken, dat de Mahometanen, onse vyanden selfs, in alle die stukken / (in de welke ghy ong' by haer verghelijckt) Richters zijn?

Predikant.

De Mahometanen *Ahmed Ben-Idris* verdoemt in de *Paus-ghesinden* den dienst der Enghelen, het niet trouwen vande Priesters, de superstitieuze consecratiën vande schepselen, d'oorbiecht, ende vele dierghelijcke op-merckelijcke dinghen meer.

Ant.

Antwoorde.

Item, noch vier stucken / in de welcke de Ghereformeerde ober-een-komen met de Turcken. Gaet maer boozt; ende in de plaetse van te bewijfen dat wy aen de Mahometanen ghelijck sijn; soo sult ghy den dienst doen aen uwre Ghemeente / om haer te verthoonen / dat sy selfs Turcksch, en Mahometaensch is.

Predikant. Pag. 52.

Wy achten het daerom onghetwijffelt waer te sijn, het ghene Willem Lithgouw heeft gheseght: *Indien het niet en ware om dese beelden, en superstitieuse Afgoderijen, die de Roomsche-ghesinden haer toeschrijven, de Turcken souden al over lanck haer tot het Christen ghelooove bekeert hebben.*

Antwoorde.

Wat praeten is dit? Indien de beelden sulck een beletsel sijn van de bekeerlinghe der Turcken; hoe komt het dan dat ghy-lieden de Turcken niet en bekeert / aenghesien dat ghy-lieden gheen beelden en hebt? Sijt ghy-lieden dan niet krachtigh ghenoech om de Turcken wijs te maecten / dat ghy-lieden geene Papisten en zijt / maer dat ghy haere leeringhen eben / of mee; berfoept / als de Turcken selve? kont ghy haer niet wijs maken dat ghy andere Christenen zijt? of indien ghy upt bzeese des doodts desen naem niet en durst booz den dagh bzinghen / kont ghy niet segghen dat ghy Hollanders zijt ghelijck ghy in Japonien doet / schamende / ende bzeesende daer den naem te draghen van Christenen? waer is het dan aen vast / dat ghy-lieden de Turcken niet en bzinght tot het Christendom?

Predi-

Predikant.

Wy en de *Turcken* houden ons aen dien gront-reghel van *Lactantius lib. 2. cap. 9. Instit.* oock elders by-ghebracht van *Pezelius*: 'Ten is niet te twiiffelen, of daer en is gheen Religie, daer beelden zijn.

Antwoorde.

'Tis ontwaerachtich dat dit eenen Gront-reghel is van *Lactantius*: *Jimmers* niet sulckx en seght hy op die plaetse die ghy haer booz-stelt/ te weten / *lib. 2. Instit. cap. 9.* *Jae/* ter contrarien in't vijfde Boeck, daer hy namelijk onderschept maectt tusschen de ware/ ende valsche Religie/ en kan ick niet binden/ dat hy eenigh ghewagh maectt van beelden/ om daer mede te berhoonen / dat de valsche Religie/ hier door/ kan onderkent worden van de waerachtighe: *Daerom* studeert wat beter/ ende bewijst my de echtige plaetse aen / daer *Lactantius* seght/ dat gheene Religie kan wesen, daer beelden zijn.

Predikant. Pag. 53.

Beneven de *Turcken*, stooten haer oock niet weynigh aen de beelden, de *Joden*, die de *Paepsche Kercken* voor Afgoden-huysen, en dreck-huysen houden, ende ten hooghten qualijck nemen, dat sy by de *Papisten* sien het tweede ghebodt uyt-gheschrapt, ende ghenoeghsaem vernieticht door haer doen; waer van *Chamierus*, *Edwin Sandis*, *Voetius*, *Hoornbeeck*, en oock ons boeck teghen de *Joden*, breeder konnen worden naghelsen.

Antwoorde.

Dat het ontwaerachtigh is / ende een grobe leughen / dat wy het tweede ghebodt nyt-gheschrapt hebben, hebbe ick in't lanck ende bzeedt bewesen/ in een besonder Tractaet.

Dat

teghen het gheopende Turckdom. 365

Wat wy 'tselbe oock niet verniericht en hebben / door ons doen, hebbe ick verhoont in mijnen Beelden-dienst. Leest die twee Tractaten wel/ende siet wat gy'er teghen hebt.

Wat de Joden onse beelden verfoepen/ dat is waer; dat ghy-lieden mede dit doet / is oock kenbaer; soo en zyt ghy dan niet alleen ghelijck aen de Turcken in vele stucken / maer oock aen de Joden? Wat sal utwe Ghemeente nu segghen/ wannet sy hoorz/ dat haere ghesinthejdt samen ghelapt is/ upt het Turckdom, en Jodendom.

Predikant.

De Jode *Abra vanel*, sprekende vande aen-roepinghe der Afgoden als voor-bidders, en patroonen by Godt, seght aldus: *Dit ghevoelen is over-ghebleven, en blijkt oock noch teghenwoordigh in het gheloove der Christenen, doch wy en oordeelen niet alsoo, maer wy stieren onse ghebeden tot den Heere onsen Godt.*

Antwoorde.

Item noch een stuck/ in't welck ghy het houdt met de Joden.

Predikant. Pap. 54.

Dat onderscheyt, dat vande *Roomsche* ghemaect wordt, datse niet de beelden aanbieden, maer Godt, die door de beelden wordt ghepresenteert, wort van de *Joden* wederleght, ende belachen.

Antwoorde.

Soo wort het oock belachen vande Ghereformeerde; siter hebt ghy dan wederom een stuck / in't welck de Ghereformeerde ober-een-komen met de Joden.

Predi.

Predikant.

Wat sullen wy, tot, en voor dese dinghen segghen? 'Tis soo verre van daen, dat wy hier de *Mahometanen* souden beschuldighen, ende dat wy haer verschoonen, en rechtveerdighen.

Antwoorde.

Daer ist dat ick u wilde hebben: want indien ghy de Mahometanen verschoont / ende rechtveerdicht in de stucken diese met u houden; dupsentmael meer reden hebben wy om haer te verschoonen in de stucken diese met ons houden: (want wy kunnen choonen datse die af-gheleent hebben vande oude rechtsinnighe Kercke / ende ghy-lieden niet) wat komt ghy ons dan berispen / ende uyt-schreeuwen om dat wy / soo ghy seght / in sommighe stucken aen de Turcken ghelyck sijn?

Predikant, Pag. 55.

'Tis niet ghenoech met bloedighe traenen te beweenen, datmen noch siet, erghens onder ghenaeemde Christendom, daer sich soo hoogh de *Joden*, en *Turcken* aen ergheren.

Antwoorde.

Eplaeg! spaert toch utwe traenen om te beweenen / de bertwerringhe / ende bloedt-stoztinghe / ende oneenicheden / die ghy-lieden hebt in-ghebracht onder de Christenen / namelijk hondert en-seg kerterijen en meer / op den tijdt van twintigh / of dertigh jaeren / soo ick u boven hebbe aenghewesen uyt utwen Alexander Ros, ende Josue Sanderus: Beweent utwe vooz-ouders / die soo jammerlijck sijn berlept / ende bedrogghen gheweest van Luther, ende Calvijn: Beweent dat met bloedighe traenen / dat utwe
Mere

Mercke soo vele eentwen gheschuypt heeft / ende soo is versterken geweest / dat uwe broeders (indien sy maer erghens gheweest zijn) de couragie niet ghehadt en hebben / volghens 'tgebodt Christi, om in't midden der vervolghinghen openbaere belijdenisse te doen van haer gheloof / soo als de Roomsche Catholijcken op alle eentwen ghedaen hebben: keweent de slappigheyt van de heden-daeghsche Ghereformeerde Predikanten / die noch Turcken, noch Joden hebben bekeert / daer sy nochtans noch van beelden en houden / noch van't aenroepen der Heylighen, noch van de Oorbiecht, noch van de Reliquien, noch vanden dienst / diemen de Enghele / ende de H. Maghet aendoet / noch van de onthoudinghe der Priesteren, noch van de ceremonien, noch van de Misse, noch van vele andere stucken / die ghy seght dat de Turcken, ende Joden mede verfoepen: Met alle dese stucken die van ons gheleert worden / ende ghy seght bekerselen te sijn van de bekeeringhe der Turcken, en Joden, hebben wy / durbe ick opentlijck segghen / op een jaer / meer Turcken, en Joden ghebracht tot het Christendom / als ghy-leden op eene volle eentwe van hondert jaeren.

Immers / om dit Capittel te sluyten: Ick segghe dat ghy eenen cloecken helt zijt / aenghemerckt dat ghy / ons willende by de Turcken gelijcken / ende alsoo tot spot stellen van uwe slechte ghemeente / dien spot op uwen hals selve hebt ghehaelt vooz de gheheele werelt / wanneer ghy opentlijck bekennt dat de Ghereformeerde in vele hoofst-stucken het houden met de Mahometanen, en Joden.